

Fælles historie – splittet erindring

Tale ved tildelingen af
Hannah-Arendt-prisen 2008
til sociologen Victor Zaslavsky

Af Ralf Fücks

Oversat fra tysk af Jens Ellekær

Kilde: *Heinrich Böll Stiftung*

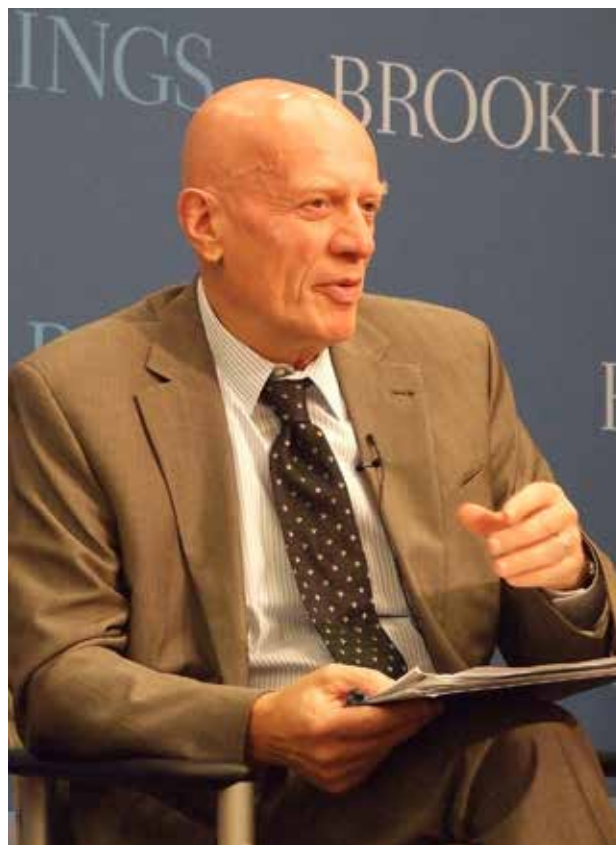
Det forrige århundredes historie – de to store krige og et stort antal regionale og nationale konflikter, nationalsocialismens barbari og stalinismens kanibalisme, fordrivelsen af millioner af mennesker og den voldelige ændring af grænser – har skabt dybe sår hos de europæiske folk.

I vest har EU bidraget meget til, at der i vidt omfang har kunnet slås bro over de historiske kløfter. I Centraløsteuropa er de gamle sår knap helet og kan når som helst atter bryde op. Der er intet fælleseuropæisk narrativ for det 20. århundredes traumatiske erfaringer, men mange nationale historiefortællinger, som er stærkt politisk ladede.

Da afslutningen på Anden Verdenskrig i 2005 blev mindet overalt i Europa, var denne splittede erindring meget tydelig. Den russiske menneskeretsorganisation *Memorial*, en mangeårig partner af *Heinrich-Böll-Stiftung*, taler endog om en ”erindringeres krig”, hvori det drejer sig om national identitet og politisk legitimation.

I en appel fra marts i år foreslår *Memorial* oprettelse af et europæisk historieforum med det formål at sætte de nationale erindringer i deres gensidige europæiske kontekst, således at de kunne blive et medium til forståelse frem for til splittelse.

Hvor brisant dette historiepolitiske terræn fortsat er, blev ikke mindst tydeliggjort gennem de

Ralf Fücks

politiske turbulenser, der fulgte på flytningen af et sovjetisk krigsmindesmærke fra den estiske hovedstad Tallins centrum til en kirkegård.

Den Røde Hær havde i 1944 tilbageerobret Estland fra tyskerne – efter at den i efterdønningerne på Hitler-Stalin-pagten havde besat De Baltiske Stater, og inden den knap et år senere med det tyske angreb på Sovjetunionen forbigående blev fordrevet derfra.

Som i et forstørrelsesglas blev den politiske sprængkraft, der ligger i kampen om de historiske tolkninger, synliggjort. For den ene part repræsenterede den røde soldat på sin piedestal i Tallin ”sejren over fascismen”. For den anden part var han et symbol på et årtier langt fremmedherredømme, der var forbundet med hundredtusinder af balteres død i Sovjetunionens fængsler og straffelejre.

Lige som i Katyn drejede det sig også her om decimeringen af de gamle sociale og politiske eliter, der blev betragtet som de potentielle bærere af en national modstand og stod i vejen for en ”sovjetisering” af de besatte lande. Alene i det første år af den røde terror fra august 1940 til juli 1941

mistede Estland omkring 6 procent af sin befolkning som følge af sovjetiske repressioner.

Historiestriden om Den Røde Hærs rolle og ekspansionen af Sovjetunionens politisk-militære magt er så vanskelig at løse, fordi begge fortolkninger har deres berettigelse – den heroiske historie om sejren over nationalsocialismen er samtidig historien om den besættelse, fremmedbestemmelse og undertrykkelse, som Sovjetunionen gennemførte. Kun i fællesskab kommer de to narrativer nærmere på hele den historiske sandhed – også selv om der naturligvis ikke eksisterer en instans, som kan træffe afgørelse om den ”objektive historiske sandhed”.

Hvor voldsom krigen om erindringerne er, viser de russiske reaktioner på flytningen af mindesmærket i Tallin: Dumaens andetkammer krævede en afbrydelse af de diplomatiske forbindelser, i Tallin kom det til gadekampe med radikaliserede dele af det russiske mindretal, og talsmanden for det russiske Føderationsråd betegnede den estiske regering som ”provinsielle neonazister”. Tonen var særlig skinger, fordi opløsningen af imperiet og tabet af Baltikum endnu ikke var overvundet i Rusland.

I Tyskland gav ekskansler Gerhard Schröder den russiske harme sin opbakning. Han kritiserede den estiske regering for, at dens ”pietetsløse omgang” med mindesmærket var i modstrid med ”enhver civiliseret adfærd”. – Jeg citerer ham, fordi hans fordømmelse er typisk for en meget udbredt holdning, som af lutter bekymring for at benytte sig af et revanchistisk historiebillede lukker øjnene for den mørke side af ”Den Store Fædrelandskrig” og det sovjetiske herredømme over Centraleuropa.

Det gjaldt også længe for Vestens tilbageholdenhed i relation til Katynmassakren. Den er i dag uløseligt forbundet med Hitler-Stalin-pagten, som gik forud for den ny deling af Polen mellem Det Tyske Rige og Sovjetunionen. Denne deling af byttet blev derefter gennemført gennem det tyske overfald den 1. september 1939 og den russiske indmarch den 17. september – altså på et tidspunkt, hvor Polen med sine sidste kræfter forsøgte at dæmme op for det tyske angreb.

Det, der skete i Katyn, var en del af en hemmelig forståelse mellem Europas to totalitære stormagter om at fjerne Polen fra landkortet som en selvstændig stat og at eliminere den polske elite. I betragtning af de tyske forbrydelser i Polen og i hele Centraløsteuropa er der ingen anledning til at nære moralsk indbildskhed over for det sovjetiske magtapparats ugerninger. Men der er heller ingen grund til at fortie eller retfærdiggøre disse.

Rusland kan kun genvinde tilliden fra sine naboer fra Baltikum til Kaukasus, hvis det påtager sig sit historiske ansvar. Memorial skriver i sin ovenfor nævnte appel, at man i Rusland for nærværende i stedet for en ”alvorlig diskussion om den sovjetiske fortid [oplever] en genopståen af en kun let ændret patriotisk stormagtsmyte”. At fortrænge de menneskelige og kulturelle ødelæggelser, som stalinismen anrettede i såvel Europa som i eget land, ”udgør for Rusland en lige så stor samfundsmæssig fare, som dyrkelsen af egne nationale krænkelser medfører af farer for dets naboer.”

Betydningen af, at en europæisk videnskabsmand af russisk herkomst bearbejder historien om Katyn og skildrer det uskønne hændelsesforløb, kan derfor næppe overvurderes.

Søger man at overvinde nationale aversioner og at opnå en udsoning mellem de europæiske folk, kommer man ikke udenom til stadighed at berette om det 20. århundredes katastrofer, forbrydelser og tragedier. Det skylder vi i første linie ofrene. Men ud over mindet om dem er disse fortællinger også vigtige for lidt efter lidt at udvikle en fælles forståelse for den europæiske historie.

Herved drejer det sig ikke om at placere skyld eller at anlægge nationale krav. Det drejer sig tværtimod om at bearbejde det 20. århundrede med alle dets rædsler og tragik for herved at bane vejen for det ”fælles europæiske hus”, som Mikhail Gorbatsjov drømte om for 20 år siden.

Victor Zaskavsky har ydet et vigtigt bidrag hertil.

* * *

Om Ralf Fücks

Ralf Fücks (*1951) har studeret sociologi, økonomi og historie. I 1970'erne engagerede Fücks sig i radikal venstreorienteret studenterpolitik. I 1982 tilsluttede han sig partiet *Die Grünen* og var i 1990'erne først senator og derefter borgmester i Bremen for dette parti. Fra 1997 til 2017 var Fücks den ene af to direktører for *Heinrich Böll Stiftung*.

Om "Hannah-Arendt-prisen for politisk tænkning"

"Hannah-Arendt-prisen for politisk tænkning" er indstiftet af *Heinrich-Böll-Stiftung*, en institution der har tilknytning til partiet *Die Grünen*, og senatet i *Freie Hansestadt Bremen*. Modtagerne af den årlige pris på 10.000 euro udpeges af en uafhængig, international jury.

Om prisen skriver *Heinrich-Böll-Stiftung*:

Hannah-Arendt-prisen blev oprettet i 1994. Med den årlige tildeling af prisen skal ikke blot Hannah Arendt mindes, men også hendes betydning for en fornyelse af den politiske tænkning leve videre. Som knap nogen anden forholdt Hannah Arendt sig til sin tids udfordringer og til det politiske modernes skyggesider. Uden hendes beredskab til

at indlade sig på det uhørte og det ukendte i det 20. århundredes rædsler, ville hendes enestående og radikale tilgang til totalitarismen ikke have været tænkelig.

Hannah-Arendt-prisen er ikke en akademisk pris, men en pris, der er åben for alle.

Med prisen hædres personer, hvis virke og værker i Hannah Arendts tradition bidrager til offentlig politisk tænkning og handlen. Den orienterer sig mod personer, som har påtaget sig en risiko i det offentlige rum og erkender og formidler det nye i en tilsyneladende lineær fremadskridende verden."

Forlaget ELLEKÆR ApS
Holbergsgade 13
4200 Slagelse
www.ellekar.dk

Publiceret oktober 2017

Grafisk udformning: Dorte Pugliese

Dette værk er licenseret under
Creative Commons License af typen
"Navngivelse-Ikkekommerciel-Ingen-
Bearbejdelse 4.0 International"